

KUML
2004

KUML 2004

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Våben i vand

Om deponeringer i vikingetiden

Af JULIE LUND

Fra neolitikum til yngre jernalder blev der i Sydsandinavien foretaget deponeringer i moser, åer, søer og i havet. Disse deponeringer i vådbund tolkes oftest som spor efter rituelle handlinger: ofringer. I den arkæologiske forskning er det en almindelig opfattelse, at denne praksis ophører omkring år 500 e.Kr.¹ En meget synlig undtagelse er materialet fra Tissø, hvor der forekommer deponeringer i vådbund af primært våben og smykker i tiden 600-1000 e.Kr.² Med denne artikel ønsker jeg at vise, at Tissø langt fra er nogen undtagelse.³ Omfanget af våben fra vikingetid, der bliver fundet i vådbund i Sydsandinavien, er alt for stort til alene at kunne stamme fra krigshandlinger eller fra at være tabt. Jeg vil vise, at forekomsten af andre deponeringer i vådbund i vikingetiden samt deponeringernes placering i kulturlandskabet giver stærke argumenter for, at våbendeponeringer ikke primært skal ses som spor efter krigshandlinger eller fra tab, men må tolkes som spor efter rituelle handlinger.

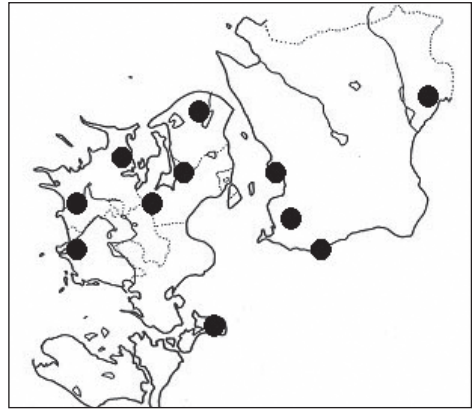
I artiklen bliver våben fundet i vådbund på Sjælland og i Skåne gennemgået. Jeg vil påvise, at der er kontinuitet i våbendeponeringerne gennem vikingetiden og ind i middelalderen. Deponeringerne finder således sted samtidig med kristendommens indførelse og etablering. Artiklen vil vise, at deponeringer af våben i vikingetid i udbredt grad er sket ved karakteristiske steder i kulturlandskabet: ved vadesteder og broer og ved udmundinger af åer og naturlige havne. Det vil blive diskuteret, hvordan deponeringshandlingerne på disse steder kan relateres til ritualer i forbindelse med rejser og til den særlige betydning, broer havde i vikingetidens kosmologi. Forbindelsen mellem våben og vådbund i den norrøne mytologi, som den kommer til udtryk i en række skriftlige kilder, vil ligeledes blive belyst.

Fundbilledet

Fra Sjælland og Skåne er der fundet ca. 140 våben fra vikingetid og ca. 130 våben fra middelalderen i vådbund.⁴ Dette tal er baseret på genstande registreret på Nationalmuseet i København, på Historiska Museet i Stockholm og på

Fig. 1. Vådbundsområder på Sjælland, Møn og i Skåne med våben fra vikingetid.

Weapons from the Viking Age in wetland areas on the islands of Zealand and Møn, and in Scania.

Lunds Universitets Historiska Museum, og der kan dermed forekomme yderligere fund på lokalmuseerne. En stor del af vikingetidsvåbnene er fra 900-tallet, hvilket således ligner billedet fra vikingetidens våbengrave, som også er hyppigst i 900-tallet.⁵ De deponerede våben samler sig primært i nogle få vådbundskontekster (Fig. 1): Tude Å-kompleks, Lavringe Å-kompleks, Værebros Å-kompleks og Tissø på Sjælland, Aalebæk i Borremosen på Møn og Dybecksåen og Näsbyholm sjö, Sege Å og i vådområderne ved Kristianstad i Skåne. I Værebros Å-kompleks, Søborg Sø og Højby Sø og Näsbyholm Sjö er der fundet såvel vikingetids- som middelaldervåben, og ved udmundingen af Kävlinge Å er der fundet våben fra middelalderen.⁶

Tolkningen af deponeringer

De fleste arkæologiske tolkninger af det sakrale kulturlandskab i vikingetiden tager udgangspunkt i Charlotte Fabechs model, som behandler forholdet mellem deponeringer, religion og magt fra jernalder til tidlig middelalder. I denne model ophører deponeringer i vådbund omkring år 500, hvorefter der i stedet deponeres ved bebyggelsen. Disse deponeringer blev kontrolleret af stormanden, og denne struktur fortsætter frem til tidlig middelalder, hvor den samme sociale gruppe, som tidligere stod for deponeringerne, nu i stedet opfører kirker.⁷ Denne model er blevet bredt accepteret, og mange arkæologer har forsøgt at applicere den på deres empiriske materiale, uden at modellen er blevet efterprøvet, som påpeget af Lotte Hedeager.⁸ Et væsentligt problem med Fabechs model er dog, at såvel våben, smykker, værktøj som mønter fra vikingetiden er fundet i vådbund.⁹ For våbnene fortsætter dette fænomen ind i middelalderen.¹⁰ Hvis disse fund er udtryk for rituelle deponeringer, stemmer de således ikke overens med Fabechs model.

Våben fra Værebros Å-kompleks

Materialet fra Værebros Å kan illustrere problemerne med at tolke våben fra vådbund som spor efter konkret kamp frem for at tolke dem som spor efter rituelle deponeringer. Værebros Å er blevet kraftigt reguleret i 1950'erne, og vandet er i åens nedre løb sænket med 1,25 m.¹¹ I komplekset af vådområder forbundet af Værebros Å er der fundet 18 våben fra vikingetid og middelalder (Fig. 2). De to er dateret til middelalder, to er dateret til vikingetid-middelalder, mens de resterende 14 er dateret til vikingetid.¹² Af vikingetidsvåbnene er to sværd fra åen af Jan Petersens type H, hvilket daterer dem til 830/840–o. 950 e.Kr., mens den resterende del stammer fra 900-tallet, med en overvægt til den sidste halvdel af 900-tallet.¹³ En del af våbnene fra Værebros Å er fundet nær den gamle Værebros og Stenløse Bro.

Langt de fleste løsfundne våben fra vikingetid fra Sjælland og Skåne er upublicerede, og tolkninger af fundene har primært været fremsat ved foredrag

Fig. 2. Våben fra vikingetid og middelalder fra komplekset af vandløb forbundet af Værebros Å. Små cirkler angiver et våben, store cirkler angiver mere end to våben på samme sted.

Weapons from the Viking Age and the Middle Ages found in the rivers flowing into Værebros Å. Small circles indicate a single weapon find; larger circles indicate finds containing more than two weapons.

og i fundprotokoller, hvor de er blevet tolket som tabt eller som spor efter konkret kamp. Dette er også tilfældet med våbnene fra den gamle Værebros, der menes at stamme fra slaget i 1133 e.Kr. mellem Niels og Magnus. Denne tolkning er første gang fremsat i genstandsprotokollen i 1914 ved registreringen af en økse¹⁴ af Jan Petersens type M: »Der er al grund til at tro, at den stammer fra slaget 1133, hvor Erik Emune led nederlag mod Niels og Magnus«. Denne tolkning fastholdes af Stiesdal, der skriver, at stridsøksen efter sin form udmærket kan være fra kong Niels' tid, hvilket muliggør, at den skal sættes i forbindelse med slaget i 1133 e.Kr.¹⁵ Den gamle Værebros blev undersøgt af Nationalmuseet i 1957, og udgravningens fund blev tolket som spor efter slaget i 1133 e.Kr.¹⁶ Dette baseres hovedsageligt på den kraftige stridsøkse af Jan Petersens type M, som Liebgott daterer til vikingetid-o. år 1200 e.Kr.

At tolke våbnene ved den gamle Værebros som spor efter dette slag forekommer dog problematisk. For det første er der uklarhed om dateringen af økser af Jan Petersens type M. Disse økser forekommer i grave i tiden fra 950-1050 og i bebyggelseslag i starten af 1000-tallet.¹⁷ Liebgott daterer øksernes anvendelsestid helt op til tiden omkring år 1200.¹⁸ Denne datering baserer han dog delvist på forekomsten af disse øksetyper på slagmarker, som dateres ud fra skriftlige kilder, hvilket skaber en risiko for cirkelslutninger. Yderligere anvender Liebgott ikonografiske kilder til at trække dateringen af Jan Petersens type M så langt op i middelalderen, men dette må problematiseres af, at en økse af denne type også fremstilles på et kalkmaleri fra 1470'erne, som skal forestille Sct. Olav med sin økse.¹⁹ I senmiddelalderen kan man således have haft kendskab til, hvordan en person fra 1000-tallet skulle udstyres, og ikonografiske kilder fra højmiddelalderen med samme type økser kan derfor ikke dokumentere, at økserne reelt var i anvendelse i billedernes samtid. Blandt de øvrige fund ved den gamle Værebros er en 900-tals pilespids og en økse af Jan Petersens type L/M, men uden skaftflige, der må dateres til 900-1050 e.Kr., samt en sværdklinge, der er dateret til sen vikingetid-tidlig middelalder.²⁰ Disse funds datering underbygger dermed ikke entydigt, at de skulle stamme fra slaget i 1133 e.Kr.

Det er tillige metodisk problematisk at tolke et arkæologisk materiale fra en udgravning ud fra en skriftlig kilde uden samtidig at problematisere kilden. Fundet ved Værebros forklarer ikke, hvorfor vi ikke finder våben på alle de øvrige kamppladser, der nævnes i middelalderlige skriftlige kilder. Metoden med at anvende arkæologisk materiale til at *bekræfte* fænomener eller kategorier fra skriftlige kilder kan kritiseres for at reducere arkæologi til en illustration til de skriftlige kilders historie frem for at søge associationer eller ligefrem kontraster mellem skriftlige og materielle kilder.²¹

Ser man samlet på Værebros Å-komplekset, forekommer der våben fra hele vikingetiden, mange fra den sidste halvdel af 900-tallet.²² Det forekommer således at være problematisk at opfatte disse vikingetidsvåben fra 900-tallet som spor efter et slag i 1100-tallet. Til dette kunne man imidlertid indvende, at det ikke er givet, at alle våben fra Værebros Å-komplekset skal tolkes inden for samme tolkningsramme, da de er fordelt over et større geografisk område. Ser man entydigt på våbnene fra selve den gamle Værebros, kan de dateres til 900-1050 e.Kr.²³ For at tolke våbnene fra den gamle Værebros som spor efter slaget i 1133 e.Kr. kræver det dels, at man lægger vægt på økser af Jan Petersens type M's mulige sene datering, dels at man tager fundene ud af deres kulturlandskabsmæssige og fundmæssige sammenhæng: nemlig det forhold, at der er fundet våben fra både vikingetiden og middelalder i hele Værebros Å-komplekset.

Det er påfaldende, at flere af fundene fra Værebros Å i første omgang er indkommet til oldtidsafdelingen, men senere er overført til middelalderafdelingen.²⁴ Man kan spørge sig selv, om dette sker ud fra disse genstandes fundkontekst snarere end ud fra deres type og datering. Altså at man forventer, at våbnet må stamme fra slaget i 1133 e.Kr., og at det derfor må være fra middelalderen. En lignende omdatering ses på en økse²⁵ fra Harrested Sø ved Vårby Å, som er forbundet med Tude Å. Øksen er af Nørgård Jørgensens type gotlandske AX2, en type, der forekommer i gotlandske grave fra 800-tallet. Øksen fra Harrested Sø er i fundprotokollen kommenteret med, at den må formodes at skulle dateres til romersk jernalder-germansk jernalder – underforstået ud fra fundkonteksten: et våben i vådbund.

Ud over våben blev andre fundkategorier deponeret i vådbund i vikingetid. Knap *halvdelen* af alle smykker og ædelmetal fra vikingetid er fundet i vådbund, og der er også i Værebros Å-komplekst fundet vikingetidssmykker.²⁶ Ligeledes er der adskillige eksempler på, at værktøj og værktøjskister fra især 900- og 1000-tallet deponeres i vådbund, ligesom hvæssesten af skiffer fra vikingetid bliver fundet i vådbund.²⁷ Våben, værktøj, hvæssesten, smykker og ædelmetal optræder altså i samme fundkontekst og bør behandles og tolkes ud fra denne kontekst. Tolkningen af våben som spor efter konkret kamp fungerer dermed kun, hvis man tager våbnene ud af deres kontekst og ikke relaterer dem til de øvrige genstandstyper, der findes i vådbund i vikingetid. Tolkningen af våben som spor efter konkret kamp forklarer heller ikke umiddelbart, hvorfor disse våben ender i de samme vådbundsområder på *tværs* af tid. Hvis man insisterer på at fastholde den tolkning, at våbnene i vådbund stammer fra konkret kamp, skulle Tissø således være blevet angrebet kontinuerligt fra 600-tallet til 1000-tallet, og Værebros Å og vandløbene omkring Kristianstad skulle vise spor på

kamp i dette område i hele vikingetiden og den tidlige middelalder. Det forekommer derfor mere overbevisende at tolke våbnene fra Værebros Å som rituelle deponeringer,²⁸ og samme tolkning må ligeledes være relevant for en stor del af de øvrige vikingetidsvåben fra vådbunden. I tolkningen af våbendeponeringer som spor efter ritualer er det dog vigtigt at være bevidst om, at et ritual ikke nødvendigvis er relateret til religionen, men lige så vel kan være politisk eller retsligt, sådan som vi eksempelvis kender det fra ritualer i forbindelse med tinget på Island i den sene vikingetid.²⁹

I områderne uden for Sjælland og Skåne forekom større deponeringer af våben i vikingetid, og disse deponeringer anses generelt for at være udtryk for rituelle deponeringer – spor efter offerhandlinger. På Estuna kirkegård i Uppland er der fundet et depot på ca. 200 genstande, hvoraf størstedelen udgjordes af spyd- og pilespidser. De ældste våben er fra 600-tallet, de yngste fra 1000-tallet.³⁰ Depotet fra en mose på Guldingsåkrarna på Gotland indeholder knap 500 spydspidser med datering fra 800-1000-tallet samt smedeværktøj.³¹ På Gotland er der ligeledes fundet et depot med spyd- og pilespidser fra 800-900-tallet i en mose ved Gane.³² Det er påfaldende, at våbenkombinationerne i deponeringerne har en regional udbredelse, der ligner våbenkombinationerne fra våbengrave: Spyd er mere udbredt i Østskandinavien, økser er mere udbredt i Vestskandinavien. Fundet af et sværd af Jan Petersens type M i søen Vättern i Sverige ud for Hästholmen havn³³ viser, at våben også er blevet deponeret i de store indsøer.

Også på kontinentet er der fundet vikingevåben i vådbund.³⁴ De fleste af disse våben stammer fra de områder i det nordlige Frankrig og fra Holland, hvor vikingerne opholdt sig i længere tid, snarere end hvor de plyndrede. Eksempelvis er der fundet adskillige vikingesværd og -spydspidser ved Nantes, hvor vikingerne opholdt sig fast i næsten 100 år.³⁵ På de britiske øer er der fundet mange våben især i floderne. I Irland er en række vikingesværd fundet i vådbund, eksempelvis i floden Dungolman og mosen Ballinderry.³⁶ I England er der fundet en stor mængde vikingevåben i floder særligt i Themsen og Lea.³⁷ Ved London Bridge er der fundet såvel økser (herunder en del af Jan Petersens type M) og spydspidser som smedeværktøj i et depot fra slutningen af 900-tallet eller starten af 1000-tallet.³⁸ Da der ikke i forskningen hersker større uenighed om, at våbnene fra vådbundsområder i Sverige, på kontinentet og på de britiske øer repræsenterer rituelle våbendeponeringer, forekommer det rimeligt, at også deponeringerne fra Sjælland og Skåne skulle kunne opfattes som sådanne deponeringer.

Våbendeponeringernes relation til kulturlandskabet

Våbendeponeringer synes at spille sammen med en række særlige betydningslag i kulturlandskabet. Fundene fra Sjælland og Skåne har vist, at våbendeponeringer ofte optræder på bestemte steder i landskabet:

- Ved å-udmundinger og naturlige havne
- Ved gamle broer og vadesteder

Ikke alle våbnene fra vådbund er fundet på sådanne steder, og der er dermed ikke tale om et fast mønster, men om en tendens. De våben, der er fundet ved å-udmundinger og havne, er fortrinsvist sværd. Det bedst kendte eksempel på denne landskabsmæssige placering af deponeringer er formodentlig sværdfæsterne fra Hedeby Havn.³⁹ Også ved Tude Å er der fundet våben ved åens udmunding i havet. På å-udmundingens sydbred er der ved Frølunde Fed fundet et sværd (fig. 3) og en spydspids.⁴⁰ Disse er registreret som et gravfund, men de er fundet ½ meter nede i gammel havstok, hvilket næppe kan anses for en typisk placering for en grav.⁴¹ Sværdet er af Jan Petersens type S, en type, der optræder i ryttergrave fra 925-950 e.Kr.⁴² Spydspidsen, der er fundet samme sted, er stærkt korroderet, hvilket gør en typologisering meget usikker. Spydspidsen har størst lighed med en Solberg type IX, en type, der er dateret til 950-1050 e.Kr.⁴³ Et andet fund med en tilsvarende placering i landskabet er en sværdknap⁴⁴ af Jan Petersens type S, fundet ved udmundingen af Køge Å. Også sværd fra middelalderen kan findes ved en å-udmunding.⁴⁵ Lige hvor Tude Å munder ud i havet, er der på nordsiden af å-udmundingen på Næsby strand fundet et sværd,⁴⁶ der er dateret til 1000-1250 e.Kr. Ved udmundingen

Fig. 3. Sværdfæste fra sværd af Jan Petersens type S fundet sammen med en spydspids ved Frølunde Fed ved udmundingen af Tude Å – ½ meter nede i gammel havstok. – Foto: Julie Lund.

The hilt of a sword of Jan Petersen's type S found with a spear half a metre below the surface of a former beach at Frølunde Fed, by the mouth of the river Tude.

af Kävlinge Å er der fundet et sværd fra midten af 1100-tallet nær Munkens Bro, og ved åens udmunding i havet er der fundet et sværd fra 1300-tallet.⁴⁷ Også ved Gudenåens udmunding i Randers fjord er der fundet et sværd fra ældre middelalder.⁴⁸

Lotte Hedeager har analyseret Gudmes kulturlandskabs relation til den nordiske mytologi. Hun peger på, at kysten var en overgangszone mellem den centrale bebyggelse og den truende omverden befolket af jætter og andre onde væsener.⁴⁹ Når sværdene fra vikingetid og middelalder netop blev deponeret på dette sted i landskabet, skal disse deponeringer måske tolkes i relation til de betydninger, der ligger i overgangszonen mellem det hjemlige og omverdenen.

Et andet sted i landskabet, hvor der forekommer våben i vådbund, er ved broer og vadesteder. I Værebro Å er der som nævnt fundet våben ved broerne. Ved Næsby Bro, som krydser Tude Å lige nord for Trelleborg, er der fundet et sværd (fig. 4) af Jan Petersens type H, en type der kendes i gravfund fra 830/840-omkring 950 e.Kr.⁵⁰ Sværdet er dermed ældre end den nærliggende ringborg Trelleborg, der er dendrodateret til 980/981.⁵¹ I Gudenåen og i Nørreå i Nordjylland er der fundet vikingetidssværd, hvoraf de to stadig lå i deres

Fig. 4. Sværdfæste fra sværd af Jan Petersens type H fundet i Tude Å ved Næsby Bro. – Foto: Julie Lund.

The hilt of a sword of Jan Petersen's type H found in the river Tude at Næsby Bridge.

sværdskede.⁵² Disse sværd er fundet henholdsvis ved en gammel bro, Fladbrosbro, og ved det sted, hvor de to åer løber sammen.⁵³ Depotet ved London Bridge⁵⁴ er traditionelt blevet koblet til slaget mellem Ethelred the Unready's hær og vikingerne. Deponeringer ved broer i Sydkandinavien i samme tid muliggør dog, at også dette engelske depot lige så vel kan tolkes i relation til dets placering i kulturlandskabet som til et historisk slag. Forbindelsen mellem våben-deponeringer og broer ses også ved fundet af en økse ved udgravningen af Nybro ca. 10 km fra Varde. Broen er opført af tømmer fra 741 e.Kr. og er efterfølgende repareret frem til midten af 800-tallet.⁵⁵ Øksen er fra tidlig vikingetid, og den er dermed samtidig med broens anlæggelse. Udgraveren foreslår, at øksen er tabt under broens opførelse, men de mange forekomster af vikingetidsvåben ved broer sandsynliggør, at der er tale om en bevidst nedlæggelse. De mange våben-deponeringer ved broer kunne betyde, at netop denne placering havde en særlig betydning for deponeringsritualerne.

Deponeringer i Dybecksåen og Näsbyholm sø

Dybecksåen løber ud i Østersøen ved Skånes sydkyst, og åen udspringer af Näsbyholm sjö. Ved søen ligger borgen Näsbyholm, en borg fra middelalderen.⁵⁶ Søen blev tørlagt i 1860'erne, hvorved en række våben fremkom, heriblandt økser (fig. 5) fra 800-1100-tallet.⁵⁷ I Dybecksåen er der fundet en skægøkse, der kan dateres til sen vikingetid-tidlig middelalder.⁵⁸ I åen er der også deponeret et våben meget nær ved en bro, Herremandsbron. Dette depot består af det såkaldte Dybecksværd⁵⁹ af Jan Petersens type Z. Det er udsmykket i engelsk stil og kan ud fra stilen dateres til 950-1000 e.Kr.⁶⁰ Ved Herremandsbroen, som ligger få hundrede meter fra, hvor Dybecksværdet er fundet, står

Fig. 5. Økse af Anne Nørgaard Jørgensens gotlandske type AX2 fundet i Näsbyholm Sjö sammen med andre økser fra vikingetid og tidlig middelalder. – Foto: Julie Lund.

An axe of Anne Nørgaard Jørgensen's Gotlandic type AX2 found in Näsbyholm Lake with other axes from the Viking Age and the early Middle Ages.

en runesten, Öster-Vemmenhøgsstenen.⁶¹ Det er en sten af efter-Jelling-gruppen, som er dateret til 975-1025 e.Kr.⁶² Runestenens og sværdets datering er således nært sammenfaldende. Stenen er sat efter en meget velbyrdig dreng, og sådanne sten er ofte sat efter personer, der døde i udlandet i forbindelse med togter. Samlet udviser fundbilledet fra Dybecksåen og Näsbyholm sjö en række tendenser, som kan genfindes i det øvrige materiale af vådbundsdeponerede vikingetidsvåben:

- Deponeringerne sker gennem hele vikingetid og ind i middelalderen.
- Deponeringer sker ved broer – et sted i kulturlandskabet, hvor der ligeledes rejses runesten, der markerer broen, og som refererer til rejser til udlandet.

Deponering som handling og struktur

Hvis deponeringen af våben skal opfattes som en offerhandling, et ritual, er det vigtigt at forstå, hvordan et ritual indlæres, udføres og videregives. For at forstå, hvordan deponeringshandlinger har udspillet sig i kulturlandskabet, kan man inddrage sociologen Bourdieus handlingsteori.⁶³ Med udgangspunkt i denne handlingsteori kan ritualet opfattes som aktørens kendskab til ritualets betydning og udførelse. Denne struktur findes ikke uafhængigt af, at handlingen *udføres*. Kendskabet til og erfaring om, *hvordan* ritualet udføres kropsligt, ligger lagret i habitus.⁶⁴ Når et våben er blevet nedlagt, eller en runesten er blevet rejst ved en bro, skyldes det således ikke en fastlagt regel om, at sådan udføres et ritual, men derimod en viden om, at broer og vadesteder er særlige steder i det kognitive kulturlandskab, der kan markeres. Den rituelle praksis kan forskyde sig over tid, så de markeringer, der på et tidspunkt sker ved våbendeponeringer ved broer, til andre tider bliver markeret med runesten. Når der ved Dybecksåen er deponeret et sværd og rejst en runesten ved Herremandsbroen, kan begge markeringer dermed udtrykke samme struktur. I og med ritualets kropslige forankring i habitus kan praksis fortsætte, selvom betydningen forskydes. Derfor vil et religionsskifte ikke nødvendigvis medføre, at praksisen forandres. Dette kan være grunden til, at våbendeponeringerne fortsætter lang tid efter kristendommens indførelse og etablering.

Vådbundsområderne i vikingetidens kosmologi

At våbendeponeringerne skal ses i relation til vikingetidens kosmologi styrkes ved tendensen til, at våbendeponeringerne samler sig på steder med sakrale stednavne.⁶⁵ I den nordiske mytologi er de nordiske gudinder placeret i tilknyt-

ning til vand, og de fleste sakrale stednavne fra vikingetiden findes i overgangszonen mellem land og vand.⁶⁶ Dette muliggør, at vådbundsområderne i vikingetiden blev oplevet som rum, hvor man i særlig grad kunne forhandle med guderne. En række skriftlige kilder, der er nedskrevet i 1000-tallet og starten af 1100-tallet, kan bidrage til at forstå de betydninger, der kan være knyttet til våbendeponeringer og til vådbunden generelt. I Ældre Edda, Vølvens spådom, vers 21, fremgår det at:

»Å rinder vest fra Edderdale

Med sværd og saxe, Slid er dens navn«. ⁶⁷

Verset om åen Slid kan tolkes som om, at der har været en bevidsthed om, at der kunne ligge våben i vandløbene. Det ligger implicit i tekststykket, at der er en forbindelse mellem sværd og vandløb. Vandløbets navn Slid betyder 'farlig'. Slid nævnes igen i Grimnesmål, vers 28, hvor der opremses en række vandløb, der løber gennem Midgård til dødsriget Hel:

»Vinå hedder en, en anden Vegsvinn, en tredje Tiodnuma;

Nyt og Nød, Nønn og Hrønn, Slid og Hrid, Sylg og Ylg,

Vid og Vån, Vønd og Stønd, Gjöll og Leipter,

de går gennem Midgård, men herfra falder de til Hel«. ⁶⁸

Disse vandløb løber således gennem menneskenes verden, Midgård, til dødsriget, Hel. Samtidig er verset interessant på grund af vandløbenes navne. Nogle af disse navne kan ikke oversættes, og nogle har navne, der blot refererer til naturlandskabet: Hrönn (*bølge*), Strönd (*strand*) og Sylg (*hvirvel*). En anden gruppe består af voldsommere navne, såsom Leipter (*lyng-ild*), Gjöll (*den larmende*), Vønd (*vanskelig*) og Stønd (*støn*). Endelig er der en række af navnene, som er direkte associerbare med fare eller kamp: Slid (*farlig*), Hrid (*angreb*) og Ylg (*hunulv*). Navnet Ylg må tolkes ud fra dets referencer til strid og til dødsriget. Andréén har analyseret relationen mellem tekstindholdet og ikonografien på en række svenske runesten. ⁶⁹ Han peger på, at når en ulvelignende dyrefigur på Tumbostenen bider om netop ordet *død* i runestenens tekst, så kan det relateres til tekster fra ældre og yngre Edda, hvor kendingen *at blive ulvens føde* er en metafor for at dø i strid. ⁷⁰ Yderligere kommer forbindelsen mellem ulven og døden til udtryk i vikingetidens kosmologi i søskendskabet mellem Lokes børn, Fenrisulven og Hel, der vogter over dødsriget. Samlet vidner de to vers om, at der i vikingetidens kosmologi er vandløb – med navne som angreb, farlig, vanskelig og ulv – vandløb, som løber gennem Midgård og ind i dødsriget. Et af disse vandløb flyder med sværd.

Adam af Bremens beskrivelse af templet i Uppsala er en af de kilder, der har været flittigst anvendt til at belyse hedenske ritualer. I skolie nr.138 beskrives, at: »der er også et *kildevæld* (fons på latin), hvor der bliver udøvet hedensk of-

fer«. ⁷¹ Ordet »fons« betyder kilde eller væld, ⁷² men er i en del arkæologiske artikler oversat som brønd. Eksempelvis hos Andrén, der henviser til, at Adam af Bremen nævner årstidsfester med spise- og drikkeritualer indendørs, mens der blandt de udendørs ritualer forekom ofring i brønde. ⁷³ Når »fons« oversættes til brønd i stedet for kilde eller væld, må det skyldes, at begrebet brønd i forskningen er blevet sat i forbindelse med en tolkning af mytologien fra Vølvens spådom om Ask Yggdrasil og Urds brønd. Da de fleste af forskerne ikke forholder sig til eller er bekendt med, at der forekommer vådbundsdeponeringer i vikingetiden (Andrén er her en undtagelse), må de gå langt for at få kilden til at stemme med deres tolkning. Eksempelvis foreslår Hultgård, at Adam af Bremens beskrivelse af vandofret må være en variation over den tidlige middelalderlige kristne vandrenselse, ⁷⁴ selvom Adam af Bremens ordvalg synes tydeligt nok: Der foretages hedenske ofre i kilder. Det er påfaldende, at der netop i Fyrisåen, som løber gennem Uppsala, er fundet mange våben fra 800-1100-tallet, primært i Uppsala havn. ⁷⁵ Måske er Adam af Bremen mere pålidelig, end det hidtil har været antaget, når han beskriver hedenske ofre i kildevæld i Uppsala.

Deponeringshandlingernes betydninger

Handlingen at deponere våben kan i sig have mange betydninger. Ligesom enhver læser en tekst ind i sin kontekst, kan den samme handling have forskellig betydning til forskellige tider og for forskellige individer. ⁷⁶ Det kan derfor ikke være målet at finde betydningen af våbendeponeringer, men at finde mulige betydninger. En af disse mulige betydninger er at se deponeringerne som spor efter rejseritualer. I alle samfund markeres vigtige overgange i livet med ritualer. ⁷⁷ Rejser har et forløb, der har store ligheder med disse ritualer: Man føres ud af den daglige sociale sammenhæng, opnår nye sociale og kulturelle erfaringer, og man skal efterfølgende sluses tilbage i den sociale orden. Derfor kan det næppe undre, at mange kulturer har markeringer af rejsers påbegyndelse og afslutning, som ligner de markeringer, der finder sted ved påbegyndelse og afslutning af et overgangsritual. Således kender man til ritualer i forbindelse med rejser i katolicismen, buddhismen, islam og jødedom. ⁷⁸ Et meget velkendt eksempel er Odysseus, der netop fordi han glemte at ofre til Poseidon, inden han rejste, fik en meget lang og vanskelig rejse hjem. Når man rejste, befandt man sig i en liminal tilstand, hvor man var uden beskyttelse. ⁷⁹ Tilstanden skyldes, at man er sårbar under rejsen, ikke blot fysisk (man kan kæntré etc.), men også mentalt, da man befinder sig uden for sin hjemlige kosmologi.

Rejserne og togterne i vikingetiden må have spillet en markant rolle for menneskene økonomisk,⁸⁰ men også socialt og kulturelt. Familiemedlemmer var ude af det sociale liv, mens de var bortrejste, og de vendte hjem med nye kulturelle påvirkninger og skulle sluses tilbage i samfundet. Togternes store betydning kommer bl.a. til udtryk ved, at 1/3 af de mellemsvenske runesten omhandler rejser/togter, ofte rejst for at mindes dem, der *ikke* kom hjem.⁸¹ En del af disse sten står ved større vandløb, som har været kommunikationsveje ud til havet. Når våbendeponeringer netop optræder ved udmundinger af åer og ved havne – og derved ved overgangen fra det hjemlige farvand til havet – kan dette ses som en forbindelse mellem disse våbendeponeringer og rejser over havet. De våbendeponeringer, der forekommer på kontinentet og de britiske øer, er primært ved vandløb i de områder, hvor vikingerne opholdt sig i længere tid.⁸² De vådbundsdeponerede våben fra Sjælland og i Skåne er næsten alle i vandløb eller søer, der har forbindelse til havet.⁸³ Det forekommer dermed muligt at se en relation mellem våbendeponeringerne og rejseritualer varetaget ved afrejse og ved hjemkomst.

Deponeringer ved broer og overgangssteder

Deponeringen ved broer og vadesteder har også en parallel i runestenene, hvoraf en del er sat netop ved broer. Størstedelen af runesten ved broer er fra kristen tid,⁸⁴ og det er flere steder angivet, at brobyggeriet netop sker som en kristen gerning. Broer markerer vigtige punkter i kulturlandskabet, hvor vandet krydses. Det at markere broerne kan dog ikke kun være et kristent kulturtræk, da våbendeponeringerne på dette sted i landskabet forekommer gennem hele vikingetiden. Hvis nogle vandløb i den nordiske mytologi blev opfattet som at løbe gennem Midgård til Hel, kunne man lege med tanken om, at brobyggeriet – udover at være funktionelt for infrastrukturen – skulle sikre den kristne mod at få fødderne i et vandløb, der førte til dødsriget. Ud over at bro- og vejbyggeri må have været funktionelt for magthaverne, må det i hvert fald have haft en kulturel og mental betydning, for at det kunne være en kristen handling. Samtidig kan broer også have haft en særlig betydning i den hedenske mytologi. I Gylfaginning 48 angives, at Midgård er adskilt af floder, og at rejsen fra Midgård til Hel går ad en vej og over en bro.⁸⁵ Fra Uppland er der et vist sammenfald mellem runesten, der er rejst ved brobyggeri, og runesten, der er rejst efter personer, der er døde på togter.⁸⁶ Dette muliggør, at deponeringerne fra å-udmundingerne og ved broerne måske skal tillægges nogle af de samme betydningslag: At markere broer ved at deponere eller rejse runesten kan ligesom deponeringerne ved å-udmundingerne have refe-

rener til beskyttende rejseritualer og til at mindes dem, der ikke kom hjem fra disse rejser.

Deponeringer som initieringsrite

Andrén har foreslået, at deponeringerne fra vikingetid skal opfattes som spor efter initieringsriter. Han mener at se en kønslig opdeling i genstande, hvor våben, som han associerer med mænd, deponeres i åbent vand (bække, åer, søer), mens smykker og dragtgenstande, som han associerer med kvinder, deponeres i stillestående vand (moser).⁸⁷ Andréns tolkning stemmer imidlertid ikke overens med materialet fra Sjælland og Skåne, hvor der forekommer våben i stillestående vand såsom moser, og hvor smykker, ædelmetal eller smedeværktøj er fundet i de samme vandløb, hvor der er fundet våben.⁸⁸ Der er i Værebros Å fundet såvel våben som smykker og ædelmetal fra vikingetid: Ved Veksø Mose er fundet to guldarmringe, og der er tillige fundet en halv sølvbarre på Veksø Holme.⁸⁹ I Dybecksåen forekommer også andre deponeringer end våbendeponering, nemlig en arabisk sølv mønt.⁹⁰ Også i Tissø er der såvel våben som smykkedeponeringer, ligesom der er fundet en værktøjskiste fra vikingetiden i Halleby Å ved Tissø.⁹¹ Selvom Andréns model dermed må afvises, peger den dog på et vigtigt forhold: at deponeringerne sker i fundgrupper. De samme fundgrupper kendes fra grave, hvor smykker forekommer i kvindegrave, våben i krigergreve og værktøj og våben i smedegrave. Hverken smykkedepoterne eller værktøjsdepoterne passer sammen med forklaringen om, at genstande i vådbunden i vikingetid stammer fra tab eller fra konkret kamp. Ligheden i sammensætningen af fundkategorier i deponeringer og i gravfund fra vikingetiden muliggør, at deponeringerne kan opfattes som en markering af sociale identiteter.

Depoter med kombination af våben og værktøj kendes fra depotet fra London Bridge og fra det store Guldingsåkra-depot fra Gotland. Denne kombination forekommer ligeledes i vikingetidens smedegrave, som Byglund i Norge og Ballinaby Islay på Hebriderne.⁹² På Møn er der i Aalebæk fundet et depot med værktøj og våben.⁹³ Værktøjsdepoterne fra Aalebæk, fra London Bridge, fra Dejbjerg i Vestjylland og værktøjskisten fra Mästermyr på Gotland er alle dateret til slutningen af 900-tallet og starten af 1000-tallet.⁹⁴ I Værebros Å-komplekset er der nær ved våbendeponeringerne ved Veksø Mose fundet en værktøjskiste. Denne kiste er dateret til middelalder, men med tanke på, at de øvrige deponeringer af værktøj er fra sen vikingetid, kunne en ny analyse af værktøjskisten fra Veksø Mose måske vise, at også den skal dateres til sen vikingetid.

Kontinuitet

I flere af vandløbene er der lang kontinuitet i våbendeponeringerne. Dette ses i vandløbene omkring Kristianstad, hvor der er våbendeponeringer (fig. 6 & 7) fra 700-1100-tallet, i Værebros Å, hvor der er våbendeponeringer fra 800-tallet til ind i middelalderen og i Tissø, hvor der er våbendeponeringer fra 600-1000-tallet.⁹⁵ I nogle af vådbundsområderne fortsætter våbendeponeringen ind i middelalderen.⁹⁶ I Sundby Sø i Thy er der fundet en række økser fra vikingetid til tidlig middelalder.⁹⁷ I flere tilfælde forekommer våbendeponeringerne ved voldanlæg fra middelalderen, som det var tilfældet i Näsbyholm sjö. I både Søborg Sø og Højby Sø er der enkelte våben fra vikingetid, og dertil mere end 40 våben fra det meste af middelalderen i begge søerne.⁹⁸ En del af de vådbundsdeponerede våben fra middelalderen har kristne inskriptioner.⁹⁹ Våbendeponeringerne fortsætter under og efter kristendommens etablering, og dette taler for, at våbendeponeringerne ikke er blevet opfattet som uforenelige med kristendommen. Pladsen til at opføre en borg er naturligvis valgt ud fra nogle taktiske overvejelser. Det, at der allerede i vikingetiden er deponeret våben, kunne imidlertid betyde, at landskabet ved disse søer har været tillagt særlige betydninger. Når man skulle anlægge en borg kan en sådan betydning

Fig. 6. Sværdfæste fra sværd af Jan Petersens type D fundet i Oppmana Sjö ved Kristianstad. – Foto: Julie Lund.

The hilt of a sword of Jan Petersen's type D found in Oppmana Lake near the town of Kristianstad.

Fig. 7. Sværdfæste fra sværd af Jan Petersens type H fundet i Hammarsjön ved Kristianstad. – Foto: Julie Lund.

The hilt of a sword of Jan Petersen's type H found in Hammar Lake near the town of Kristianstad.

have indgået i valget af borgens placering i landskabet. Samme tanke kan man gøre sig med placeringen af Trelleborg meget tæt på Næsby Bro, hvor der har fundet en deponering sted i tiden inden anlæggelsen af borgen.

Sammenfatning

Man kan samlet konkludere, at Charlotte Fabechs model ikke kan appliceres på hele Skandinaviens vikingetid, da deponering i vådbunden ikke ophørte i germansk jernalder, men derimod fortsatte i vikingetid og ind i middelalderen. Frem for at opbygge nye generelle modeller for, hvordan deponeringerne i yngre jernalder og vikingetid skal forstås, må der lægges vægt på deponeringshandlingernes forskellige betydninger over tid. Våbendeponeringerne kan ses ud fra to tidsbegreber. Deponeringer kan opfattes som en handling, der sker i en langtidstruktur. I denne opfattelse ses vådbunden som et helligt sted på tværs af tid. Det er denne opfattelse, som er fremherskende i Fabechs model, og som med denne artikels materiale nu kan opfattes som en endnu længere struktur: der er blevet deponeret i vådbunden fra neolitikum til middelalder.

Deponeringerne kan dog også anskues ud fra en anden tidsopfattelse, som især har været fremherskende i den engelske kulturlandskabsforskning: En struktur er under konstant forhandling, hvor den kontinuerligt reproduceres og rekontekstualiseres.¹⁰⁰ Betydningen af handlingen – at deponere et våben – kan have forandret sig for hver gang, handlingen udførtes, ligesom betydningen af en tekst ændrer sig for hver ny læser. At deponeringer skal opfattes på denne måde understreges af, at der kan være mere end en generation mellem hver deponering. Her kan erindringen om, at der i fortiden var blevet, og at der i fremtiden ville blive deponeret i vandløbet, være videregivet gennem fortællinger, myter og stednavne. De forskellige vandløb kan have været tillagt forskellige betydninger, og betydningen af deponeringshandlingerne har været indlært gennem habitus.

Sammenfattes dette, kan våbendeponeringer i vikingetid ses som udtryk for ritualer udført i samspil med kulturlandskabet. De kan ud fra deres placeringer i kulturlandskabet og den udbredte forekomst i udlandet være spor efter et ritual udført i forbindelse med rejser. De kan ud fra deres tilknytning til specifikke vandløb og deres forekomster ved broer og vadesteder kobles til en opfattelse af det sakrale kulturlandskab og relateres til en kosmologi i vikingetiden, hvor visse vandløb fører til dødsriget. Endelig kan grupperingerne i de fundkategorier, der deponeres i vådbunden, relateres til markering af forskellige sociale identiteter. Målet med at undersøge de vådbundsdeponerede våben fra vikingetid har været at udbygge forståelsen af vådbundens betydninger i vikingetiden. Undersøgelsen har vist, at vådbundsdeponeringer må inddrages i tolkningerne af vikingetidens ritualer og tro for at udbygge forståelsen af vikingernes kosmologi. Fundene viser, at vådbunden var af stor betydning for struktureringen af vikingetidens kulturlandskab. Vådbunden har ikke blot haft en væsentlig funktionel betydning som kommunikations- og rejsevej. Den har været fundamental for menneskets selvforståelse og livsopfattelse.

NOTER

1. Fabech 1991, s. 290ff; Kaul 2003, s. 38.
2. Jørgensen 1998; Jørgensen 2002, s. 243f.
3. Artiklen er baseret på magisterspecialet »Hændelser ved Vand – en analyse af våbendeponeringer fra vikingetid på Sjælland og i Skåne«, afleveret i november 2003, Forhistorisk Arkæologi, Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet.
4. Genstandene er fundet ved en gennemgang af Nationalmuseets database, Fund og Fotominder, Antikvarisk-Topografisk Arkiv samt middelalderafdelingens fotoarkiv, Historiska Museum i Stockholms kataloger samt databaser og sognearkiver i Lunds Universitets Historiska Museets databaser og sognearkiver. Der er fremkommet knap 90 våben fra vikingetid fundet i vådbundskontekst fra Sjælland (inkl. Møn) og

- Skåne og registreret som løsfund (Lund 2003, s. 30ff). Dertil kommer mere end 40 våben fra Tissø (Jørgensen & Pedersen 1996). Fra middelalderen er der fremkommet ca. 140 våben fra middelalderen (Lund 2003, s.48ff).
5. Lund 2003, s. 30ff; Pedersen 1997, s. 125.
 6. Lund 2003, s. 32ff.
 7. Fabech 1991, s. 290ff; Fabech 1992, s. 152ff; Fabech 1998.
 8. Senest er modellen anvendt i Kaul 2003. At modellen ikke er efterprøvet er påpeget af Hedeager 1999, s. 230.
 9. Hedeager 1999; Andrén 2002; Lund 2003.
 10. Lund 2003.
 11. Olsen 2002, s. 265; Stiesdal 1952, s. 25.
 12. Lund 2003, s. 30ff.
 13. Datering af sværd af Jan Petersens type H i Petersen 1919, s. 14; Nørgård Jørgensen 1999, s. 75ff. De øvrige våben fra vikingetid er fra 900-tallet (Lund 2003, s. 30ff).
 14. NM D8524. Økser af denne type er dateret i Petersen 1919, s. 46.
 15. Stiesdal 1952, s. 40.
 16. Liebgott 1976, s. 16.
 17. Datering af Jan Petersens type M økser i grave diskuteres i Svanberg 2003, s. 161. Økser af denne type forekommer i bebyggelseslag fra starten af 1000-tallet, kendes eksempelvis fra kvarteret Skt. Clemens i Lund: KM 66166:1209.
 18. Liebgott 1976, s. 16.
 19. Bonnier & Rittsel Ullén 1994, s. 76.
 20. Pilespidsen har fundnummer NM C23236. Øksen er i privateje, og den er typologiseret ud fra en tegning i Antikvarisk-Topografisk Arkiv på Nationalmuseet. Sværdlingen har fundnummer NM D23/1957, og den er dateret i Lund 2003, s. 30.
 21. Andrén 1997, s. 173ff.
 22. Lund 2003, s. 30ff.
 23. Lund 2003, s. 30ff.
 24. Lund 2003, s. 32.
 25. NM C34243.
 26. Hedeager 1999, s. 238ff. Smykker fra Værebros Å i Lund 2003, s. 33f.
 27. En oversigt over værktøjsdepoter er i Lund 2003, s. 93. Hvæssesten fra vikingetid fundet i vådbund er belyst i Nielsen 1991, s. 262.
 28. Hedeager 1999; Jørgensen 2002.
 29. Habbe 2004.
 30. Rydh 1969, s. 159ff.
 31. Müller-Wille 1984, s. 188ff; Roesdahl & Wilson 1992, kat.nr. 177.
 32. Müller-Wille 1984, s. 193.
 33. Björkhager & Ohlsén 2001, s. 4.
 34. Musset 1992, s. 89; Caillet 1985, s. 206f; Roesdahl 2003, s. 208; Lund 2003, s. 63ff.
 35. Capelle & Skibsted Klæsøe *in press*.
 36. Peirce 2002, s. 56ff.
 37. Jerichow 1997, s. 4ff.
 38. John 1991, s. 165.
 39. Geibig 1990, s. 252ff.
 40. NM C5821 & C5822.
 41. Lund 2003, s. 38ff.

42. Pedersen 1997, s. 128.
43. Solberg 1984.
44. NM 15556.
45. Lund 2003, s. 54.
46. DKC 040319-111.
47. LUHM 10143; LUHM 12343.
48. DKC 140908-93.
49. Hedeager 2002, s. 14.
50. Sværdet har fundnummer NM C24554. Sværd af Jan Petersen er dateret i Petersen 1919, s. 14; Nørgård Jørgensen 1999, s. 134ff.
51. Bonde & Christensen 1982, s. 132.
52. Tak til ph.d. Claus Kjeld Jensen for at gøre opmærksom på dette materiale.
53. Stidsing 1999, s. 93ff.
54. John 1991, s. 165.
55. Ravn 1999, s. 239ff.
56. Lund 2003, s. 54ff.
57. Strömberg 1961, s. 64; Lund 2003, s. 54ff.
58. Øksen har fundnummer LUHM 19086. Den er dateret i Lund 2003, s. 55.
59. SHM 4515.
60. Roesdahl & Wilson 1992, kat.nr. 414.
61. Enoksen 1999, s. 58.
62. Stoklund 1991, s. 292.
63. Bourdieu 1979; Bourdieu 1992.
64. Bourdieu 1979, s. 78ff.
65. Lund 2003, s. 98.
66. Näsström 1997, s. 95; Hedeager 1999, s. 248.
67. Gjellerup 1973.
68. Collinder 1972, s. 86, min oversættelse.
69. Andréon 2000.
70. Andréon 2000, s. 18.
71. Hultgård 1997, s. 24. Min oversættelse og kursivering.
72. Latinsk-dansk ordbog 1942, s. 272.
73. Andréon 2002, s. 313.
74. Hultgård 1997, s. 26ff.
75. Ljungkvist 2004.
76. Barthes 1986.
77. Van Gennep 1960, s. 2f.
78. Lund 2003, s. 88f.
79. Rudebeck 2002, s. 174.
80. Roesdahl 1989, s. 228.
81. Larsson 1990.
82. Lund 2003, s. 63f.
83. Lund 2003, s. 88.
84. Larsson 1990, s. 21.
85. Hedeager 2002, s. 14.
86. Zachrisson 1998, s. 168.
87. Andréon 2002, s. 317.

88. Lund 2003, s. 91.
89. Lund 2003, s. 31ff.
90. Lund 2003, s. 56.
91. Jørgensen & Pedersen 1996, s. 24ff; Egebjerg Hansen 1992, s. 6f.
92. Roesdahl & Wilson 1992, kat.nr. 94; Ritchie 1993, s. 87f.
93. Lund 2003, s. 36f.
94. Egebjerg Hansen 1992, s. 4; Lund 2003, s. 93.
95. Lund 2003, s. 30ff; Jørgensen & Pedersen 1996, s. 24.
96. Behrend 1970, s. 101f; Lund 2003, s. 31ff.
97. Fundnummer SB 110111-144; SB 110111-135. Tak til stud.mag. Mette Roesgaard Hansen for at gøre opmærksom på dette materiale.
98. Lund 2003, s. 57f.
99. Lund 2003, s. 58f.
100. Tilley 1993; Thomas 1996.

LITTERATUR

- Andrén, A. 1997: *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna*. Stockholm.
- Andrén, A. 2000: Re-reading embodied texts – an interpretation of rune-stones. *Current Swedish Archaeology* 8. Stockholm.
- Andrén, A. 2002: Platsernas betydelse, norrön ritual och kultplats. I: C. Raudvere, A. Andrén, A. & K. Jennbert (red.): *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*. Lund.
- Barthes, R. 1986: *The rustle of language*. Oxford.
- Behrend, R. 1970: Vandfundne sværd fra middelalderen. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Björkhager, V. & M. Ohlsén 2001: Återfunnet – ett vikingatida svärd. *Marinarkeologisk Tidskrift* 1.
- Bonnier, A.C. & M. Rittsel Ullén 1994: Våra Kyrkor. K.-G. Selinge (red.): *Kulturminnen och kulturmiljövård*. Stockholm.
- Bonde, N. & K. Christensen 1982. Trelleborgs Alder. Dendrokronologisk Datering. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1982.
- Bourdieu, P. 1977: *Outline of a theory in practice*. Oxford.
- Bourdieu, P. 1992: *The Logic of Practice*. Oxford.
- Caillet, J.-P. 1985: *L'antiquité classique, le haut moyen âge et Byzance au musée de Cluny*. Paris.
- Capelle, T. & I. Klæsøe Skibsted in press: *Vikings on the West European Continent*. København.
- Collinder, B. 1972: *Den poetiska Eddan*. Oversat af Björn Collinder. Uddevalla.
- Egebjerg Hansen, T. 1992: Hammerslag. *Skalk* nr. 3.
- Enoksen, L.M. 1999: *Skånska Runstenar*. Lund.
- Fabech, C. 1991: Samfundsorganisation, religiøse ceremonier og regional variation. I: C. Fabech & J. Ringtved (red.): *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11-15. april 1989*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter. Højbjerg.
- Fabech, C. 1992: Social organisation and religious ceremonies – South Scandinavia from paganism to christianity. I: *Medieval Europe 1992, Religion and Belief*. Pre-printed Papers, volume 6.
- Fabech, C. 1998: Kult og samfund i yngre jernalder – Ravlunda som eksempel. I: L. Lars-

- son, & B. Hårdh (red.): *Centrala Platser Centrala Frågor. Samhällsstrukturen under Järnaldern. En Vänbok till Berta Stjernquist*. Uppåkrastudier. Acta Archaeologica Lundensia, Series In 8o, Nr. 28. Lund.
- Geibig, A. 1990: Zur Formenvielfalt der Schwerter und Schwertfragmente von Haithabu. *Offa* 46, 1989.
- Giddens, A. 1986: *The constitution of society. Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley.
- Gjellerup, K. 1973: *Den ældre Eddas Gudesagn*. Oversat af K. Gjellerup. København.
- Habbe, P. 2004: Ikke afsluttet ph.d. afhandling om ritualer i islandske sagaer. Forventes afsluttet i september 2004. Religionshistoria, Institution for Religion og Teologi, Lunds Universitet.
- Hedeager, L. 1999: Sacred topographies: Depositions of wealth in the cultural landscape. I: A. Gustafsson, & H. Karlsson (red.): *Glyfer och arkeologiska rum – en vänbok till Jarl Nordbladh*. Gotarc Series A, vol. 3. Göteborg.
- Hedeager, L. 2002: Scandinavian 'Central Places' in a Cosmological Setting. B. Hårdh, & L. Larsson (red.): *Central Places in the Migration and Merovingian Periods*. Stockholm.
- Hultgård, A. 1997: Från ögonvittnesskildring till retorik. Adam av Bremens notiser om Uppsalakulten i religionshistorisk belysning. I: A. Hultgård (red.): *Uppsala och Adam av Bremen*. Falun.
- Jerichow, P.J. 1997: Dansk militær i England i vikingetiden. Upubliceret cand.mag. speciale, forhistorisk arkæologi, Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet. København.
- John, E. 1991: The Age of Edgar. I: J. Campbell (red.): *The Anglo-Saxons. 1991 (1987)*. London.
- Jørgensen, L. 1998: En storgård fra vikingetid ved Tissø, Sjælland – en foreløbig præsentation. I: L. Larsson, & B. Hårdh (red.): *Centrala Platser, Centrala Frågor. Samhällsstrukturen under järnaldern. En vänbok til Berta Stjernquist*. Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8, nr. 28. Lund.
- Jørgensen, L. 2002: Kongsgård – kultsted – marked. Overvejelser omkring Tissøkompleksets struktur og funktion. I: K. Jennbert, A. Andrén, & C. Raudvere (red.): *Plats och Praxis. Studier av nordisk förkristen ritual. Vägar till Midgård 2*. Lund.
- Jørgensen, L. & L. Pedersen 1996: Vikinger ved Tissø. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Kaul, F. 2003: Mosen – porten til en anden verden. I: L. Jørgensen, B. Storgaard & L. Gebauer Thomsen (red.): *Sejrens Triumf – Norden i skyggen af det romerske imperium*. København.
- Larsson, M.G. 1990: *Runstanar och utlandsfärger. Aspekter på det senvikingatida samhället med utgångspunkt i de fasta fornlämningarna*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8, nr.18. Lund.
- Liebgott, N.-K. 1976: *Middelalderens våben*. København.
- Ljungkvist, J. 2004: Ikke afsluttet ph.d. afhandling om Uppsala i vikingetiden. Forventes afsluttet i efteråret 2004. Institutionen fra arkeologi och antik historia. Uppsala Universitet.
- Lund, J. 2003: *Hændelser ved Vand – en analyse af våbendeponeringer fra vikingetid på Sjælland og i Skåne*. Upubliceret mag.art. speciale, Forhistorisk Arkæologi, Københavns Universitet. Afleveret november 2003.
- Musset, L. 1992: The Scandinavians and the Western European Continent. I: E. Roesdahl & D.M. Wilson (red.): *From Viking to Crusader. The Scandinavians and Europe 800-1200*. New York.
- Müller-Wille, M. 1984: Opferplätze der Wikingerzeit. *Frühmittelalterliche Studien* 18.

- Nielsen, L.C. 1991: Hedenskab og Kristendom. Religionsskiftet afspejlet i vikingetidens grave. I: P. Mortensen & B.M. Rasmussen (red.): *Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Hovdingesamfund og kongemagt*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2. Højbjerg.
- Näsström, B.-M. 1997: Stucken, hängd och dränkt. Rituelle mönster i norrön litteratur och i Adam av Bremens notiser om Uppsalakulten. I: A. Hultgård (red.): *Uppsala och Adam av Bremen*. Falun.
- Nørgård Jørgensen, A. 1999: *Waffen und Gräber. Typologische und chronologische Studien zu skandinavischen Waffengräbern 520/530 bis 900 n. Chr.* Nordiske Fortidsminder 17, serie B. København.
- Olsen, S. 2002: *Danmarks søer og åer*. København.
- Pedersen, A. 1997: Weapons and riding gear in burials – evidence of military and social rank in 10th century Denmark? I: A. Nørgaard Jørgensen & B.L. Clausen (red.): *Military Aspects of Scandinavian Society in a European Perspective, AD 1-1300*. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen. København.
- Peirce, I. 2002: *Swords of the Viking Age*. Suffolk.
- Petersen, J. 1919: *De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben*. Videnskapselskapets Skr. 2, Hist-Filos. Kl. 1919, 1. Oslo.
- Ravn, M. 1999: Nybro. En trævej fra kong Godfreds tid. *Kuml*.
- Ritchie, A. 1993: *Viking Scotland*. London.
- Roesdahl, E. 2003: What may we expect? On the problem of Vikings and archaeology in Normandy. I: A. Flambard-Héricher (red.): *La progression des Vikings, des raids à la colonisation*. Rouen.
- Roesdahl, E. & D.M. Wilson (red.) 1992: *From the Viking to Crusader. The Scandinavians and Europe 800-1200*. New York.
- Rudebeck, M. 2002: Vägar som rituell arena. I: K. Jennbert, A. Andrén & C. Raudvere (red.): *Plats och Praxis. Studier av nordisk förkristen ritual. Vägar till Midgård 2*. Lund.
- Rydh, S. 1969: *Vapenfyndet från yngre järnålder på Estuna kyrkogård i Uppland*. Nordsvensk fortid. Skytteanska samfundets handlinger 6. Umeå.
- Solberg, B. 1984: *Norwegian Spear-Heads from the Merovingian and Viking Periods*. Bergen.
- Stidsing, R. 1999: To pragtstøverd fra vikingetiden. *Årbog 1999, Kulturhistorisk Museum Randers*.
- Stiesdal, H. 1952: Den gamle Værebros. *Fra Frederiksborg Amt*.
- Stoklund, M. 1991: Runesten, kronologi og samfundsrekonstruktion. I: M. Iversen (red.): *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetiden*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVIII. Højbjerg.
- Strömberg, M. 1961: *Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen. Völkerwanderungszeit – Wikingerzeit*. Bind 2. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°, nr. 4. Lund.
- Svanberg, F. 2003: *Death Rituals in South-East Scandinavia AD 800-1000. Decolonizing the Viking Age 2*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 4° No 24. Stockholm.
- Thomas, J. 1996: *Time, culture and identity – an interpretative archaeology*. London.
- Tilley, C. 1993: *A phenomenology of landscape: Places, Paths and Monuments*. Oxford.
- Van Gennep, A. 1960: *The Rites of Passage*. London.
- Zachrisson, T. 1998: *Gård, gräns och gravfält, sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidigmedeltid i Uppland och Gästrikland*. Stockholm Studies in Archaeology 15, Stockholm.

Weapons in water

The purpose of the article is to throw light on Viking Age weapon finds from wetland areas. In the presentation, the author claims that these weapons should be interpreted as traces of ritual acts of deposition rather than as lost items or traces of actual battles. The positions of the weapon deposits in the landscape are discussed. Further, the interpretation of a number of written sources mentioning weapons in connection with wetlands is discussed. An examination of Viking Age weapons found in wetlands in Zealand and Scania shows that they are concentrated in the small rivers of Værebros Å, Tude Å, Lavringes Å, Dybecks Å, Sege Å, and Kävlinges Å; in the Borremosen bog on Møn; in the lakes of Tissø, Näsbyholm Sjö, Søborg Sø, and Højby Sø, and in the wetlands surrounding Kristianstad (Fig. 1).

The weapons found in the river Værebros Å (Fig. 2) are discussed. Traditionally, these weapons were interpreted as the remains of a battle that took place in 1133. However, the majority of the weapons are from the 10th century. In addition, both jewellery and tools have been found in the river, and these finds cannot be interpreted as remains of actual battles. The author therefore suggests that the finds from Værebros Å should be interpreted as ritual deposits. In addition, numerous Viking Age weapons have been found in wetlands in Sweden, in the British Isles, and on the Continent. These finds are usually interpreted as the remains of ritual deposits, and the same interpretation is therefore suggested as applying to the Danish and Scanian material.

Seen as a whole, the material from Zealand and Scania tends to accumulate near

the mouth of small rivers and streams (Fig. 3), and in natural harbours. There is also a tendency towards weapon deposits accumulating near bridges and fords (Fig. 4). It is shown that weapons from the Middle Ages tend to be concentrated in wetlands near castles, and these finds often include a few Viking Age weapons from the time before the building of the castle. Weapon finds from Dybecks Å and Näsbyholm Sjö are examined. The lake of Näsbyholm Sjö contained axes from the 9th to the 12th century (Fig. 5). The river Dybecks Å runs out of the lake, and in it a sword, decorated in the English style, was found near the Herremandsbro bridge, next to which a rune stone called the “Östervermenhögsten” was raised in memory of “a very noble man”. This type of stone was often raised in commemoration of men that died on Viking expeditions. The sword and the rune stone both date from the late 10th century.

The author analyses a number of written sources from the late Viking Age and the early Middle Ages. The poem *Völuspá* 21 from the older *Edda* describes “a stream called Slid, flowing with swords and saxes.” This stream is also mentioned in *Grimnesmal* 28 from the same *Edda*, which describes several streams that “run through Midgard, but from here they fall to Hel.” Some of these streams have names that reflect fear, battle, and death in combat. In addition, a new translation of Adam of Bremen’s *scolie* 138 is suggested: instead of translating the word *fons* into a “brønd” (well), it should be translated into a “kilde” (spring). If so, Adam of Bremen describes the pagan custom of making sacrifices to springs in Uppsala, which is in keeping

with the incidence of weapons from the 9th to the 13th century found in the river Fyris Å, which flows through Uppsala.

In some of the rivers there is a long continuity of weapon deposits. This applies to the finds from Tissø, Værebros Å, Søborg Sø, Højby Sø, Näsbyholm Sjö, and from the wetlands surrounding Kristianstad (Figs. 6 & 7).

The author suggests that the weapon deposits are connected to overseas expeditions. This interpretation is based on the fact that large quantities of the weapons found are in harbours or river-mouths. In addition, many Viking weapons have been found in areas of the Continent and the British Isles where the Scandinavians stayed for a prolonged period. The importance of the expeditions during the Viking Age is seen in the fact that around one third of the Swedish rune-stones describe men that died on expeditions, and these rune-stones were often placed near large waterways and major roads.

The author also suggests that the weapon deposits near bridges and fords could be explained by the importance that these special landscape features had. The fact that bridges had considerable cultural importance is stressed by the large number of rune stones that were erected next to bridges towards the end of the Viking Age. As weapon deposits near bridges occur

during the whole of the Viking Age, this may mean that the building of a bridge should not be understood as a Christian act, but as an act of ritual or religious importance that continued from the pagan era into Christian times. In Gylfaginning 48 from Snorre's *Edda*, Midgard and Hel are separated by a river, and a bridge leads to the entrance to Hel. The rivers described in *Grimnesmal* also indicate that some rivers lead to the realm of the dead. There thus seems to be a connection between death and certain waterways. Perhaps this explains why bridge-building became an important Christian act during the late Viking Age and early Middle Ages. The author finally suggests that weapon deposits should be seen as a manifestation of social identity, as deposits in wetlands during the Viking Age follow the same groupings that we know from grave goods such as weapons, jewellery, and tools.

Viking Age weapons found in wetlands thus seem to be the remnants of ritual acts, rather than the remains of battles. The finds show that wetlands and waterways were significant features in the Viking Age countryside. Not only were they important means of communication and travel, they were also of fundamental importance to man's self-concept and philosophy of life.

Julie Lund
Institut for Arkæologi og Etrologi
Københavns Universitet

Translated by Annette Lerche Trolle